

»MISICINA BASEN« OD ZILJE IN NJEN POMEN

Ivan Grafenauer

Ko sem bil še deček — v osemdesetih letih prejšnjega stoletja — nama je »néni« (ded), mlajšemu bratu in meni, redoma vsak večer, preden sva zaspala, pripovedoval kako basen (pravljico ali pripovedko). Ker je bilo službeno stanovanje očetovo, zdaj podrta mežnarija pri Sv. Križu na Peravi pri Beljaku, zdaj v Beljaku, tesno in za otroke neprimerno, stisnjeno med prometno cesto in pokopališče, sva v predšolski in prvi šolski dobi bivala na materinem domu, pri Otartu v Veliki vesi v brški fari pri Zilji. Pripovedovalec pa je bil gospodar, materin oče Janez Flaschberger (1830—1905).

Posebno ena teh »basni« mi je ostala v spominu — o Mišici, ki je lézla skoz plot in si je črevice potrgala — in še sam sem jo kdaj na potu po polju in gozdu pripovedoval svojim otrokom. Ko sem jo pa hotel povedati — sam ded — svojim vnukom, je nisem več znal; treba jo je bilo znati od besede do besede. Ko sem se l. 1958 v poletju zaradi zapisovanja govorov koroških slovenskih narečij mudil pri Zilji, sem v domači občini in v Blačah pozvedoval tudi po tej pravljici in našel sem jo, pa ne samo eno inačico.

Prav dedovo inačico mi je povedala preprevnukinja mojega deda, prevnukinja materine sestre Neže Flaschberger, poročene Kopic, Helga Kopic pri »Šuostarjó« v Melah v brški fari. Takole mi jo je povedala (25. avgusta 1958):

Nəbart je bla nə mišaca pa 'e lézla skuəz pūət pa sé 'é črévaco pətərgaa. Pa pūəšle 'e šlā k šūəstarjó pa ga 'e pərsia, da bə 'é črévaco pərsiwól. Pa 'ə šūəstar rékò: »Děj mé mást!« Pūəšle 'e šla k svinjé pa 'e réakla: »Děj me mást!« Pa 'e svinja réakla: »Děj mé siərk!« ¹[Pa pūəšle 'é šlā k siərkò pa 'e réakla: »Děj mé nə čüərc!« Pa siərk je rékò: »Múəraš mé dáté gnúəj, da bon rásò!«] Pa 'e šlā (k) krávə pa 'e réakla: »Děj mé gnúəj!« Pa krúa 'e réakla: »Děj mé fúətər!« Pa 'e zəa flink nə koəso pa 'e šla fúətər siəč.

Pa 'e dáa krávə fúətər pa 'e krúa dáa gnúəj; ²[pa gnúəj 'e pətrósəla siərkò pa siərk 'e 'é dāl čüərc; pa čüərc 'e dáa svinjé pa svinja 'e 'é dáa mást; pa z məstjó 'e ltəa k šūəstarjó pa šūəstar 'e 'é črévaco pərsiwól.

³[Pa 'e mišaca šə nəbart ltəa (prav: lézla) skuəz pūət pa sé 'e šə nəbart črévaco pətərgaa...]

Ded drugače: 1) *Pa pūšle 'e šla (k) gnívě pa 'e rækla: »Děj mé sàrk!« Pa gníwa 'e rækla: »Děj mé gnúaj!«* — 2) *pa gnúaj 'e patrósala gnívě pa gníwa 'e 'é dáa sàrk; pa sàrk je dáa...* — 3) Brez ponavljanja.

Med svojimi študentovskimi zapiski iz dobe okoli leta 1900 sem našel čisto pozabljen kvartni list z nekaterimi besedili iz ust svojega deda Janeza Flaschbergerja in babice Uršule Flaschberger (1829 do 1908). Med njimi sta dve dedovi miniaturi »basni«, ki kažeta, kako se nerazpoloženi pripovedovalec otresa nezaželenih poslušalcev. Prva se glasi:

Nəbārt 'e bil nə (t)kālč,
pa 'e mōl nə kārđak pač;

Pa al bé bil pāč nə māl délē
Bé bla bāsən tūde nə māl délē.

Druga »basen« pa je krajša inačica »Mišəcəne basni«, krajša, ker mišəca v njej utone in se ne vrne več k čevljarju, pa tudi ker je odpadlo vse ponavljanje, vsi mišicini premi govori; sicer pa kaže presenetljivo soglasje s pripovedovanjem dedove preprenukinje:

Nəbārt je blā nə mišəca pa 'e lēzla skūaz pūat pa sé 'e črēvəco pātərgaa. Pa 'e šlā k šūastarjō, da bə 'é črēvəco pəršívōl. Šūastar 'e rēkō: »Děj mé mās!« (J) e šla k svinjē. Svinja 'e rækla: »Děj mé sàrk!« (J) e šla k gnívě. Gníwa 'e rækla: »Děj mé estél« (J) e šla k trávənkō. Trávənk 'e rēkō: »Děj mé woàdo!« (J) e šla k stədeəncō, da bə zēa woàdo, pa sé 'e pərkūcnōla nōtər pa 'e bla hín.

Že v teh treh inačicah nam stopa pred oči kar vrsta oblik pesniškega oblikovanja ljudskih pravljic. To ni zgolj živalska pravljica, saj nastopajo v njej razen ljudi in živali tudi neorganske stvari, njiva, travnik, studenec, in to z vsemi svojimi naravnimi lastnostmi kot delujoče osebe in nič čudnega ni, ko njiva zahteva od miške gnoja, ko miška na travniku zavihti koso ali v studencu hoče zajeti vode. Pa to so občne lastnosti ljudskih pravljic.

Posebnost pravljice o miški, ki leze skoz plot, pa je vrsta pomočnikov, ki ji pomagajo v njeni nadlogi in so povezani med seboj po uslugah, ki jih žele in nudijo v končno dosego mišicinega smotra ali donjene smrti, ki je pomočniki niso krivi. Pravljice s takimi ali tudi drugačnimi vrstami členov je poimenovala folklorna znanost verižne pravljice, cumulative tales, tales arranged in chains, Kettenmärchen, ranonnées. To je ena najpogostnejših oblik pravljic, oblikovanih po obrazcih, t. i. obrazečnih pravljic, Formula Tales, Formelmärchen.

V pregledni, pa izčrpni obravnavi »Formelmärchen« ameriškega učenjaka Archera Taylora v publikaciji »Handwörterbuch des deutschen Märchens«¹ zavzema odstavek II. »Kettenmärchen« s 23 točkami

¹ Hdwb. d. M., II. Bd. (1934—40), 164 b—191 a; prim. tudi A. Taylor, Classification of Formula Tales, Journal of American Folklore XLVI (1933), 77—88.

dobrih 47 stolpcev izmed 53; vsi drugi odstavki skupaj obsegajo le 6 in pol stolpca: I, 1-2 Formelmärchen, allgemein, 164b—165b; III. Frage-märchen, Catch Tales, Mt. 2200, str. 189 b; IV. Märchen ohne Schluß, Unfinished Tales, pravljice brez konca, Mt. 2250, str. 189b—190a; V. Endless Tales, Endlose Märchen, neskončne pravljice, Mt. 2300, str. 190a-b; VI. Rundmärchen, Rounds, krožne pravljice, Mt. 2350, str. 190b—191 a.

Verižne (nakopičevalne) pravljice (Cumulative Tales, Kettenmärchen) so pogostne tudi v slovenskem ljudskem pripovedništvu v pesmi in prozi. Taka je n. pr. pesem o »Neposlušnih stvarih« ali o Gospodu in hruški (SNP I, št. 968-9; 7 nepriobčenih zapisov z napevi je v GNI v Ljubljani, vsi iz Kranjske in Štajerske; iz Primorske je pravljica z drugačnim vstopom: A. Gabršček, Narod. pripovedke v Soških planinah III, št. 15. Bedin in Bedina, 1910 v enem zv., št. 21, str. 169):

Hruške so zrele, gospod bi jih rad jedel; zato pošlje medveda, da bi jih natresel; ko se medved ne pokori, pošlje lovca nadenj, da bi ga prisilil k pokorščini, nato še palico, ogenj, vodo, vola, mesarja; naposled (GNI, Odb. 5022, iz Kostanjevice, zap. V. Filipčič, pel L. Abram, kit. 9):

Gospodar kliče smrt ven,
da mora ta smrt tega mesarja usmrтит;
ta smrt pa neče mesarja usmrтит,
mesar pa neče tega vola zaklat,
ta vol pa neče te vode popit,
ta voda pa neče tega ognja pogasit,
ta ogenj pa neče te palce sežgat,
ta palca pa neče tega jagra pretepst,
ta jager pa neče medveda vstrelit,
ta medved pa neče te hruške potrest,
te hruške pa nečjo dol padati.

Pravilno bi moralo stati namesto *neče* (povzeto iz prejšnjih kitic) povsod *hoče*, zadnji dve vrstici pa bi se morali glasiti:

Ta medved pa začne to hruško trest,
te hruške so doli padale.

To kaže malodane enaka Grimmova pesem pravljica (KHM I, 1812, št. 72 — BP II, št. 72a, str. 102 — inačice na str. 102—108) — mündlich aus der Schweiz: Das Birnli will nit fallen:

Da schiekt der Herr den Schinder naus,
er soll den Metzker hängen;
der Schinder will den Metzker hänge,
der Metzker will das Kälbli metzle,
das Kälbli will das Wässerli läpple,
das Wässerli will das Fürli lösche,
das Fürli will das Prügeli brenne,
das Prügeli will das Hündli treffe,
das Hündli will das Jockli beiße,
das Jockli will das Birnli schüttle,
das Birnli das will fallen.

V zadnjih dveh vrsticah bi tudi tu moralo nam. will stati tät. Slovenske inačice so bolj okyarjene. Nakazan, pa ne izveden, je pravilni sklep samo v inačici Jož. Debevca iz Begunj pri Cerknici (SNP I, št. 968):

Zdaj je pa gospod sam
prišel vèn
pa je vdaril po vsèh.

V dveh drugih inačicah nastopi v zadnji kitici smrt, v eni hudič, v eni kuga in za njo zdravnik, pa vsi so na enak način neposlušni. Dve drugi inačici prenehata z mesarjem, dve že z volom ali golobčkom, ki naj bi vodo popila. Sicer pa je iz členske verige (medved, lovec, palica, ogenj, voda, vol, mesar, smrt [ali hudič, kuga z zdravnikom, gospod]) v štirih inačicah izostal lovec, v eni pa je vol postal zamorec.

Značilno pa je, da so v vseh teh inačicah členi verige med seboj sovražni — drugačni torej kakor v pravljici o Mišici, ki je lezla skoz plot.

Kljub slabí ohranitvi se vidi kompozicijska misel pesmi-pravljice o Gospodu in hruški: členi verige se vrste dvakrat drug za drugim, sprva do preokreta v dejanju, potem nazaj k začetku. Preokret se izvrši ob poslednjem členu verige, ki je poslušen, ali pa z dejanjem samopomoči: »Zdaj pa gospod sam pride vèn...« Nazaj se pa vrste členi verige tudi na koncu vsake kitice do začetka, torej vselej za en člen pomnoženi — neke vrste pripev. Dejanje samopomoči pa je v tem pesemskem obrazcu — le v eni inačici ohranjen — slovenska posebnost.

Bolje je ohranjena celotna dvojna veriga v Gabrščkovi pravljici »Bedin in Bedina« (gl. zg.) — členi verige pa so si takisto med seboj sovražni (okrajšano):

Bedin in Bedina gresta lešnikov nabirat. Bedinu padejo vsi nabrani lešniki iz preluknjane vrečke na tla; Bedina jih nabira in njena vrečka je kmalu polna. Pokliče Bedina, da bi šla domov; Bedin se brani, češ da mora še lešnikov nabrati.

Bedina pokliče volka, da bi pognal Bedina domov; ko volk tega noče, kliče z enakim neuspehom palico, ogenj, vodo, vola, mesarja, vrv, miši; naposled mačka hoče požreti miši, miši hočejo razgristi vrv itd., volk pa se zažene za Bedinom, ki teče domov, kar ga noge neso.

Zgodba čisto ustreza motivu Z 41 (Thompson, Motiv-Index of Folk Literature V (1957, 546): The old woman and the pig:

Svinja noče skočiti čez prelaz v plotu, žena ne more domov; kliče pomočnikov zastonj; šele, ko krava dá za mačko mleka (ta člen je pri Gabrščku izostal), hoče mačka oklati podgano, podgana zgristi vrv, vrv obesiti mesarja, mesar zaklati vola, vol popiti vodo, voda pogasiti ogenj, ogenj požgati palico, palica pretepsti psa, pes ugrizniti svinjo, ki zdaj skoči čez prelaz.

Pesem o neposlušnih stvareh in pravljica o Bedinu in Bedini spadata k tipu Had Gadya, ki se je o njem že mnogo pisalo. Archer Taylor mu v članku »Formelmärchen« (Hdwb, d. M. II, 180a—182a) posveča v odstavku »II. Kettenmärchen« točko 15; sama navedba literature obsega

dobro stran leksikalne oblike v drobnem tisku. Tip Had Gadya (Der Bauer schickt den Jäckel naus = Das Birnli will nit fallen; Old Woman and the Pig) je razširjen daleč po svetu, v Indiji, Afriki, Evropi z Rusijo, pri Indijancih v Severni in Južni Ameriki. Na neodvisen nastanek ni misliti; to preprečuje značilna, dobro ohranjena členska veriga palica, ogenj, voda, vol, vrv, ki ni mogla enaka nastati v raznih krajih. Domovina temu tipu — s členi, ki so si sovražni — je verjetno Indija.

K temu tipu spada tudi slovenska verižna pravljica pesem »Zverina premagana« (SNP I, št. 964—7; GNI hrani inačico z napevom iz Medimurja v zapisu L. Kube). Bolte in Polí vka jo omenjata v istem članku le mimogrede (BP II, n. 72a, str. 104-5, op. 2). Pa se čuti že prehod k tipu 15. »Najmočnejše stvari«: ena žival drugo požre, zadnja je smrt.

Členska veriga je enaka kakor v pesmi »Neposlušne stvari«, dejanje pa se ne preokrene, saj to prepreči smrt. Členska veriga je le enojna; pripev pa je enak in dobro ponazoruje dejanje. Najbolje kaže to domžalska inačica (SNP I, št. 965):

Prišla je smrt iz mrtvašnice, / Vzela je lovca iz lovčnice: / Smrt je lovca, / Lovc medveda, / Medved volka, / Volk lisico, / Lisica mačko, / Mačka miško, / Miš pšenico / Pod goro, / Pod to goro zeleno.

K verižnim besedilom, enosmernim s pripevom, spada tudi »Hagada« (Marija vpraša Jezusa, Bratca od Ljubljane vprašajo, kaj je eno, dve ... dvanajst: SNP III, št. 6661—80);² pravzaprav so to verižne uganke verske vsebine, prilagojene najrazličnejšim verstvom, začetke pa jim iščejo v sanskrtu. A. Taylor jih je uvrstil med verižne pravljice: II. Kettenmärchen. 5. Ehod mi jodea (Eins; wer weiß es?, Le dodici parole della verità; Les doce palabras retorneadas).³

Prav tako je sestavljena tudi pesem pravljica »Kaj sem prislužil« (SNP IV, št. 7518—52); A. Taylor omenja inačice, švedske in finske, II. Kettenmärchen, 6: »Kako bogatin plačuje služabnika« (Hdwb. d. M. II, 174a—175b). Vsebina je razvidna iz poslednje kitice (inozemske skoraj enake): (št. 7525 od Zagorja na Savi):

Deseto leto sem služu, / Sem ženko zaslužu, / Ženka pravi: lubi me, / Gruntec pravi: delaj me, / Vol pravi: vprezi me, / Kravca pravi: movzi me, / Kozka pravi: mekeke, / Ovca pravi: striži me, / Tista pura dovga nura, / Tista goska kriva noska, / Tista raca pica paca, / Tista piška bela glavca, / Piščeta vod, / Petelinček za njo hod.

² Naštevajo se (očitne napake niso vštete): 1 Bog, 2 tabli Mojzesovi, 3 patriarhi (tudi osebe božje), 4 evangelisti, 5 Jezusovih ran (tudi cerkvenih zapovedi), 6 vrčev vode v Kani galilejski (tudi božjih resnic), 7 Marijinih žalosti (zakramentov, darov Sv. Duha), 8 Marijinih radosti (tudi blagrov), 9 korov angelov (tudi naglavnih grehov), 10 zapovedi božjih, 11 tavžent devic sv. Uršule, 12 apostolov. Nekatere inačice dodajajo še trinajstega (k apostolom) Jezusa, 14 postaj križevega pota, 15 delov rožnega venca. — Zahodnoevropski odgovori, različni od naših poglavitnih, so: 5 modrih devic, 7 zakramentov, 8 blagrov (Hdwb. d. Märchens II, 172 a).

³ A. Taylor, Formelmärchen, II. Kettenmärchen, 5. Ehod ..., Hdwb. d. M. II, 171 a—174 a; literatura na str. 173 a—174 a.

K enosmernim verižnim pesmam brez pripeva spada vrsta otroških pesmi, večinoma v vprašalni obliki. Za zgled naj le eno navedem, ihan-sko »Z zvoncem v turnu bo vraga strašil«, ki jo je zapisal Anton Brez-nik (SNP IV, št. 7448, iz Ihana):

Jast pa cvirna kupu bom.	S prešičkam kola mazu bom.
>Kaj pa s cvirnom činu boš?«	>Kaj pa s kolom činu boš?«
S cvirnom žakle šivu bom.	S kolom kamne vazu bom.
>Kaj pa z žakli činu boš?«	>Kaj pa s kamnam činu boš?«
Z žakli ževad poberu bom.	S kamnam turn zidu bom.
>Kaz pa z ževadam činu boš?«	>Kaj pa s turnam činu boš?«
Z ževadam prašička zredu bom.	Zvanuve guar ubesu bom.
>Kaj pa s prešičkam činu boš?«	>Kaj pa z zvanami činu boš?«
	Z zvanovi vraga poju bom.

Obe verižni vrsti, enosmerna in dvosmerna, sta uporabljeni v brških inačicah »Mišice, ki je lezla skoz plot«. Povratek v dvosmerni verigi daljše inačice se izvrši z mišičino samopomočjo, ko sama nakosi krmo za kravo. Krajša inačica je krajša le, ker je odpadla zaradi miškine smrti vrnitev k izhodišču, verižna vrsta je celo podaljšana od travnika k studencu, zelo pa je okrajšana zaradi zgoščenega sloga: odpadla je sleherna ponovitev, sleherna nepotrebna beseda; zgoščenost spominja kar baladnega sloga.

Mimo verižne vrste pa se kaže v brških inačicah še dvojno prizadevanje posebnega kova. Inačica preprevnukinje dedovo pravljico podaljšuje v neskončnost, ker se na koncu vedno spet spovrača na začetek, da nastane povratna pravljica (Rounds, Rundmärchen). Namen ji je, da ustreže želji dece, ki bi poslušala isto pravljico še in še, kakor bi se je hotela na pamet naučiti.

Druga vrsta povratnih pravljic, kar moč kratkih, pa ima namen, da se nerazpoloženi pripovedovalec otrese z njimi nezaželenih poslušalcev. V Beljaku n. pr. sem čul tole nemško »pravljico«: Es wor amol a Mon, Der hot an faulen Zohn / Und a Pakel Schnupftabak / Und a Pakel Rauchtabak; / Hietz fongt de Gschich erst on: / Es wor amol a Mon...

Sem spada dedova zgoraj omenjena »Kratka basen« o tkalcu s kratkim palcem ali tista iz Rudnika (Albine Štrubljeve), ki pravi:⁴

Ankat je biu an grof,	Pa je po štengah letu,
K je mu hlače na an knof;	pa mu je še tist odletu.

Da ne omenim »pravljice« o jari kači in steklem polžu, ki je ena lepša od druge, druga daljša, pa do pripovedovanja sploh ne pride.

Podoben namen kakor pravljica o tkalcu s kratkim palcem je dedu imela tudi kratka inačica o Mišici, ki je lezla skoz plot, pa je prav z okrajšavo postala odlična, baladam sorodna umetnina.

⁴ Prim. SNP IV, št. 7561 iz Cernika pri Mirni na Dolenjskem in št. 7571 iz Matene na Igu, obe zapisal Fr. K r a m a r. — Podobna izbegavanja gl. v »Babici« Božene Němcove, XI. pogl., ko babica čaka predic za na prejo.

Po zapisu inačice preprevnukinje mojega deda sem ulovil v Blačah pri Zilji novo inačico pravljice o Miški. Povedala in narekovala mi jo je 30. avgusta 1958 Marija Miče, tašča občinskega tajnika Miha Grafenauerja, p. d. Goliča v Blačah, št. 44:

Mišōca 'e šlā skūaz pūat pa sé 'e pətərgaa rēpəč. Pa pūəšle 'e šlā k šūastarjō pa 'e rēkla: »Bēsē mē pāršit rēpəč!« Pa šūastar 'e rēkō: »Dāj mē māst!« »Pa pūəšle 'e šlā k svīnjē pa 'e rēkla: »Svīnja, dāj mē māst!« Pa svīnja 'e rēkla: »Dāj mē mlīako!« Pa pūəšle 'e šlā (k) krávē pa 'e rēkla: »Dāj mē mlīako!« Pa kráa 'e rēkla: »Dāj mē fūatər!« Pa 'e šlā k sənəsēkan pa 'e rēkla: »Sənəsēčē, dājte mē fūatər!« Sənəsēčē so rēklē: »Dāj nan krápe!« Pūəšle 'e šlā (k) gəspədīnjē pa 'e rēkla: »Gəspədīnja, dājte mē krápe!« Pa gəspədīnja 'e rēkla: »Pərnēsē mē mōko!« Pa pūəšle 'e šlā k mlīnarjō pa 'e rēkla: »Dāj mē mōko!« Mlīnar 'e rēkō: »Pərnēsē me žito!« Pa pūəšle 'e šlā na gnījo pa 'e rēkla: »Gnīja, dāj mē žito!« Pa gnīja 'e rēkla: »Dāj mē gnūaj!« Pa se 'e pəsráa grē pa 'e zráslo žito.

Pa žito 'e nēsla mlīnarjō pa mlīnar 'e 'ē dāl mōko; mōko 'e nēsla (k) gəspədīnjē, gəspədīnja 'e 'ē dáa krápe; krápe 'e nēsla sənəsēkan, sənəsēčē sō 'ē dálē fūatər; fūatər 'e nēsla krávē, kráa 'e 'ē dáa mlīako; mlīako 'e nēsla svīnjē, svīnja 'e 'ē dáa māst; māst 'e nēsla šūastarjō pa 'e 'ē pāršívōl rēpəč.

Dne 7. septembra 1959 me je peljal profesor realne gimnazije za Slovence v Celovcu dr. Pavel Zablatnik v Blače, da bi za Inštitut za slovenski jezik pri SAZU snela na zvočni trak nekaj vzorcev blaškega govora, pa nama je povedala gospa Neža Anderwald, roj. Jamrič, iz Blač, med drugim tudi tole inačico »basni« o Mišici, ki je lezla skoz plot:

Mišōca 'e šlā skūaz pūat pa sé 'e pətərgaa rēpəč. Pa 'e šlā k šūastarjō, 'e rēkla: »Pāršit mē rēpəč!« Šūastar 'e rēkō: »Dāj mē māst!« (J) šlā k svīnjē; svīnjē 'e rēkla: »Dāj mē māst!« Svīnja 'e rēkla: »Dāj mē mōko!« (J) šlā k mlīnarjō; mlīnarjō 'e rēkla: »Dāj mē mōko!« Mlīnar 'e rēkō: »Dāj mē žito!« (J) šlā na gnījo, 'e rēkla gnījē: »Dāj mē žito!« Gnīja 'e rēkla: »Dāj mē gnūaj!« Pa se 'e pəsráa nə gnījo pa gnīa 'e dáa žito — 'e zráslo žito.

Žito 'e nēsla mlīnarjō, mlīnar 'e dāl mōko; mōko 'e dáa svīnjē, svīnja 'e dáa māst; māst 'e dáa šūastarjō, šūastar 'e 'ē pāršívōl rēpəč kəp pa 'e bla spēf cía (t. j. cíala).

Blaški inačici se ujemata z brškimi glede priložnosti, pri kateri se mišici pripeti nezgoda: »lezla je skoz plot«. Razločujeta pa se glede same nezgode. V brških inačicah si mišica »črēvəco potrga«, t. j. na trebuščku si kožušček potrga; v blaških pa si »potrga« repič in čevljar ji ga mora »kəp pāršiti«. Naravnješa je pri lazenju skoz plot kajpada nezgoda s trebuščkom — treba si predstaviti plotove še pletene in okrepljene s trnovimi vejami, kakršni so še v rabi tu in tam. Glede nezgode je torej brška »basen« pač prvotnejša od blaške.

Glede dvosmerne členske verige v daljši brški inačici in v obeh blaških je treba upoštevati, da se izvrši preobrat v nasprotno smer —

kakor v begunjski inačici pesmi o »Neposlušnih stvarih« — z dejanjem samopomoči; zgodi pa se to v blaških inačicah za dva člena poprej kakor v brški, že ob gnojenju njive, ne šele na travniku s košnjo krme za kravo, ki naj dá gnoj za njivo. Sicer pa se glede členov v verigi pomočnikov krajša blaška inačica loči od brške samo s tem, da je vložila z zahtevo svinje po moki namesto po sirku (koruzi) med svinjo in njivo še mlinarja, ki sam za moko zahteva žito; daljša blaška inačica pa je na istem mestu z zahtevo svinje po mleku vložila kar štiri člene: kravo za mleko, senoseke (= travnik) za seno, gospodinjjo za krape senosekom, mlinarja za moko. Ta podaljšava je možna, ker dobe svinje mleko h krmi vsaj v prvem času dojenja. Krajša brška inačica je člensko verigo na koncu raztegnila še za en člen, studenec, v katerem miška utone. Tragični konec verjetno ni dedova iznajdba, ker so med svetom znane tudi inačice s smrtnim izidom.

Preden se pa obrnemo do inačic drugih narodov, si moramo ogledati še eno slovensko inačico. To je pravljica »Miška in mačka«, natisnjena v mariborskem Slovenskem Gospodarju (letnik 65, št. 4, 25. januarja 1929, str. 9. Za našo deco), toda brez podatkov, od kod je in od koga. Tudi slog je neljudski, mestoma nabrekel. Tu podam bistvene poteze. Začetek je iz pravljice o Slamici, oglu in bobku, le da sta ogel in bobek zamenjana z mačko in miško:

Pod težo mačke se slamica prelomi in mačka štrbunkne v vodo; miški od smeha trebušček počí.

Miška gre k čevljarju, češ trebušček mi zašij. Čevljar: »Daj mi ščetin!« Miška gre k prašiču: »Daj mi ščetin! Jaz ščetine čevljarju, čevljar mi bo trebušček zašil.« Prašič reče: »Daj mi moke!« Miška gre k mlinarju: »Daj mi moke! Jaz moko prašiču, prašič meni ščetin, jaz ščetine čevljarju, čevljar mi bo trebušček zašil.« Mlinar reče: »Daj mi pšenice!« Miška k polju: »Daj mi pšenice! Jaz pšenico mlinarju, mlinar meni... itd.« Polje reče: »Daj mi gnoja!« Miška k volu: »Daj mi gnoja! Jaz gnoj polju... itd.« Vol reče: »Daj mi vode!« Miška k potoku: »Daj mi vode! Jaz vodo volu... itd.« Potok reče: »Vzemi, kolikor hočeš!« Miška je vzela vode.

Vodo je nesla volu, vol ji je dal gnoja; gnoj je nesla polju, polje ji je dalo pšenice; pšenico je nesla mlinarju, mlinar ji je dal moko; moko je nesla prašiču, prašič ji je dal ščetin; ščetine je nesla čevljarju, čevljar ji je trebušček zašil.

Mišicina nezgoda je skoraj ista kakor v brških inačicah, le da gre tu za počeni trebušček, ne za potrzanega. Drugačen pa je povod nezgode; ta je doma v pravljici o »Slamici, oglu in bobcu.«⁵ To se je moglo zgoditi

⁵ Brüder Grimm, KHM št. 18; BP I, str. 135—137; Aarne-Thompson, Types Mt 295; Stith Thompson, Motif-Index III F 1025, 1 Bean, straw and coal go joureying. — O slovenskih inačicah razpravlja M. Matičetov, Pravljica o bobovi črni krpi, SE XII (1959), 121—132. Ker »v objavi ni povedano, odkod je pravljica« Slovenskega gospodarja, izraža Matičetov sum, ali ni morda prirejena ali prevedena po tujem vzorcu (str. 127, op. 19 a). Sum je upravičen. Zdi se, kakor da je prevedena po Aug. Stöberja pravljici »Vom Käitzchen und vom Mäuschen«, Elsässisches Volksbüchlein, Straßburg 1842, Nr. 237, str. 95 s.; dokazati pa se to (za zdaj) ne dá, ker so tudi značilni razločki. Več o tem spodaj (str. 24, točka 9).

le, ker se bobek v tej pravljici podobno ponesreči kakor miška, ki je lezla skoz plot: ko je živi ogel slamico prežgal in pade v vodo ter ugasne, bobu od smeha trebuh počí; zašije mu ga krojač s črno nitjo, da se šiv še danes pozna.

Pravljica Slovenskega gospodarja obsega pa še drugo potezo, ne snovno, ampak oblikovno: podobno kakor v pesmih »Zverina premagana«, »Neposlušne stvari«, »Hagada«, »Kaj sem zaslužil« se verižna vrsta v vsakem odstavku ponavlja od tam do začetka nazaj, vsakokrat podaljšana za člen, ki v tem odstavku nastopi; na koncu pa se dejanje redoma povrne po vsej verigi nazaj k začetku in s tem zgodbo zaključí. Zelo važno in zanimivo je, da je veriga pomočnikov v mariborski inačici ista kakor v krajši brški inačici, le da je med svinjo in njivo vstavljen — kakor v obeh blaških inačicah — mlinar, med volom (kravo) in potokom (vrelcem) pa je izpuščen travnik.

Kaj pravijo k temu inačice drugih narodov?

Najprej, kaj so o teh pravljicah povedali najvidnejši znanstveniki.

Bolte-Polívka navajata inačice obojne vrste — s poškodovanim miškinim repom in trebuhom — v članku o Grimmovi pravljici »Das Birnli will nit fallen« (BP II, št. 72 a, str. 107—108). O obojih govorita v isti sapi: Lepo se pripoveduje, pravita, kako mačka odgrizne miši rep in ji ga hoče vrniti le, če ji da sira (mleka!), ali kako bi si miš rada dala zakrpati trebuh, ki ji je počil od smeha zaradi mačkine nezgode (ko je padla v vodo). Nato navajata številne inačice; ni pa razvidno, katere se nanašajo na prvi, katere na drugi tip pravljice. Vpletata vmes celo pravljice tipa, v katerem si stoje člani verige med seboj v sovražnem razmerju (Had Gadya).

V članku o pravljici »Slamica, (živi) ogel in bob« (BP I, št. 18, str. 136 ss.) razlaga Bolte zadevo natančneje. Najprej navaja strašburško latinsko pravljico iz 15. stoletja, v kateri gresta miška in ogel na božjo pot, pri prehodu čez potok pa ogel pade v vodo in ugasne in miška se huduje, da je to slabo kadilo. Tu torej sama miš nadomestuje v nekem pogledu bobek, ogel pa je ostal. Veriga pomočnikov pa se pridružuje miši in živemu oglu v švicarskih inačicah, in sicer v nemški z Baselskega (Sutermeister, KHM aus der Schweiz 1869, ²1873, št. 5. »Müsli, gang du zerst«; prim. S. Singer, Schweizer Märchen, Bd. I, 1905, št. 5, str. 46—54) in v francoski z Bernskega (Schweizerisches Archiv f. Vk. 15 [1911], 24—26: La braise et la souris). V nemški inačici iz Alzacije (Stöber, Elsässisches Volksbüchlein, Straßburg 1845, št. 237, str. 95 in sl.) pa je razen tega še mačka nadomestila živi ogel, slamica se prelomi pod njeno težo in miši od smeha trebuh počí.

V podčrtni opomnji pravi Bolte še, da je švicarskim in alzaški inačici dodana verižna pravljica (Häufungsmärchen) po vzorcu »Jäckel, der Hafer schneiden soll« (Neposlušne stvari): Miš hoče, da bi ji čevljar

trebuh zašil, pa jo pošiljajo k svinji, mlinarju, njivi, kravi, travniku in potoku.

Martti Haavio s preširoko zasnovanimi Študijami o verižnih pravljicah (Kettenmärchenstudien I. Allgemein und »Was hätte ich sagen sollen«, FFC nr. 88 [1929], 224 S. — Kettenmärchenstudien II. Die einzelnen Kettenmärchen »Hahn und Henne«, Märchen und Lied, FFC nr. 99 [1932], 160 S.) predstavlja glede mišičine pravljice prej nazadovanje kakor napredek; podatki, ki jih v II. delu mimogrede podaja, niso ne popolni ne zanesljivi. To je glede vsega dela pokazal Albert Wesselski, ki je v razpravi »Märlein von dem Tode des Hühnchens und anderen Kettenmärchen« (Hess. Blätter f. Vksk., Bd. 32 [1935], 1—51) podal vrsto popravkov in dopolnil.

Red v vsej zapleteni vrsti verižnih pravljic je naredil šele Archer Taylor s člankoma Classification of Formula Tales, Journ. Am. Fklr. XLVI (1955) in »Formelmärchen« (Hdwb. d. Märchens, 1934—1940). V 19. točki odstavka II. Kettenmärchen (Hdwb. d. M., 185b—187a) pravi o pravljici o miški, ki je rep izgubila, da so živali, osebe in stvari v verižni vrsti (verigi pomočnikov) povezane s tem, da so pripravljene miški pomagati. »Ko je mačka miši odgriznila rep, zahteva za vrnitev repa mleka, miška gre h kravi po mleko, h kmetu po seno, k mesarju po meso, k peku po kruh itd. Časih ima miš uspeh in dobi rep nazaj, v drugih inačicah pa pogine. Bistvena je povezava členov verižne vrste, ko je vsaka stopnja od prejšnje odvisna... Ker se inačice močno razločujejo, še ni mogoče ugotoviti prvotne verižne vrste.«

Nato kaže A. Taylor še na drugi tip mišičine pravljice: »Mogoče je razločevati več ko samo en tip: zakaj nekatere italijanske in francoske inačice se drže nekoliko drugačne poteze (Mt. 2034A): Miši počí pri prehodu čez reko trebuh (ali jo kaj udari po glavi) in njen spremljevalec išče pomoči pri raznih živalih, stvareh in ljudeh (ki so pogosto enake tistim, ki so v Mt. 2034)... Po današnjem znanju ni mogoče ugotoviti razmerja obeh tipov drugega z drugim; mogoče spada počenje trebuha pravzaprav v pravljico o Slamici, oglu in bobu (KHM št. 18, Mt. 295), ki se dotika pogosto z drugimi verižnimi pravljicami.«

Glede starosti domneva o prvem tipu (z izgubo repa), da »ima verjetno neko starost«, ker se zdi, da afriške inačice — vsaj pri površnem opazovanju — niso evropske izposojenke. »Podatki o teh tipih so zelo zmedeni in tipi še ne prav ugotovljeni.«

Stith Thompson je po oznaki Archera Taylora uvrstil oba tipa v prvo izdajo knjige Motiv-Index of Folk-Literature V (1935) kot Z 41. 5 in Z 41. 5. 1; v novi izdaji (Kopenhagen 1957) sta to Z 41. 4 in Z 41. 4. 1. Oznaki se glasita (jedro v slovenskem prevodu):

Z 41. 4. The mouse regains its Tail. Miš dobi svoj rep nazaj. Mačka odgrizne miši rep in ga hoče vrniti le v zameno za mleko. Miš gre h kravi po mleko, h kmetu po seno, k mesarju po meso, k peku po kruh. Omenjata se tudi ključavničar in rudar. (Literatura.)

Z 41. 4. 1. Mouse bursts open when crossing a stream. Miš počí, ko gre čez potok. Vrsta pomočnikov je podobna vrsti Z 41. 4. (Literatura.)

Očitno raziskovalci glede obeh tipov pravljice o miški še niso prišli do končnih zaključkov. Le na razvojno pot od pravljice o »Oglu, bobu in slamici« do pravljice o »Miški, ki od smeha počí«, sta previdno pokazala J. Bolte — zgolj z razvrstitvijo inačic glede na delujoča bitja in stvari od strašburškega rokopisa iz 15. stoletja k alzaški inačici — in Archer Taylor z domnevo, da je miškin počeni trebuh pravzaprav doma v pravljici o »Slamici, oglu in bobu«. In s tem je zadel, kakor bomo videli, že kar v pravi cilj.

Slovenske inačice v zvezi s tistimi, ki sta jih navedla Bolte in Wesselski, in nekaterimi drugimi obojno domnevo potrjujejo, hkrati pa pojasnjujejo, od kod je prišla miška v pravljico o Oglu in bobu, da je nadomestila bob, od kod mačka, da je stopila na mesto ogla. Pokazalo se bo tudi, kako se dotikata poškodba bobova in mišjega trebuha, tudi njuño zdravljenje. Na te motive in na verigo pomočnikov se bo omejevala tudi oznaka ustreznih švicarskih inačic, alzaške in drugih, ki so z njimi v sorodu.

1. Boltejevo izhodišče (BP I, št. 18) je latinska »šala« treh distihov »Pruna, faba et stramen« (Ogel, bob in slama), vsaj iz 15. stoletja, natisnjena v Thesaurus ridendi et iocandi sive Nugae venales iz leta 1648:⁶ Ko ogel slamo prežge in štrbunkne v vodo, »bobici« (faba je ž. sp., takisto nem. Bohne) od smeha zadnjica počí in, ker jo je sram, si jo pokrije. — To je očitni namig na žensko spolovilo — brez tega namiga prim. Lojzeta Tratarja inačico (SE XII, 126): de mu je ret počla. — Zdravljenja in verige pomočnikov tu ni.

(Ogel in miška.)

2. Strašburški rokopis iz 15. stoletja s pravljico v latinskih distihih (BP I, 136 — gl. zg. [21]). Delujoča bitja in stvari: ogel in miška. Miškine nezgode ni, tudi ne pomočnikov.

(Ogel in miška z verigo pomočnikov.)

3.—4. Kantona Basel in Aargau (Sutermeister, KHM aus der Schweiz [1869], Nr. 5 [po Wildhaberju Nr. 6]⁷ — S. Singer, Schweizer Märchen [1913], pravi na str. 15: in Basel und Aargau übereinstimmend erzählt): Glütli, Müsli (Živi ogel, miška) položita slamico čez vodo, ogel slamico prežge in pade v vodo, miška se smeje, da se ji kožušček pretrga. Gre k čevljarju, ki hoče drete, k svinji po ščetine za dreto, k mlinarju po otrobi, k njivi po žito, h kravi po gnoj, k travniku po

⁶ Prim. M. Matičetov, Slov. etnograf XII (1959), 122 in op. 7. — Martti Haavio, Kettenmärchenstudien II, FFC 99 (1932), 110.

⁷ Za švicarske inačice in alzaško iz izdaj, ki jih v javnih knjižnicah v Jugoslaviji ni, je Inštitutu za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani oskrbel prepise dr. Robert Wildhaber.

trave, k potoku po vode, to napelje na travnik... čevljar ji kožušček zakrpa.

5. Turtmannstal, Oberwallis (Jegerlehner, Sagen und Märchen aus dem Oberwallis [1913], str. 142, št. 163): Z' Müsi und z' Grilli (Miška in Murenček — Grilli je nastalo iz Glütli). Murenček pade v vodo, miški se od smeha kožušček razpoči. Gre k čevljarju, ki hoče ščetin, k svinji po ščetin, k mlinarju po moke, k njivi po žito; njiva hoče gnoja, miška ji kupček posere in dobi žita..., čevljar ji kožušček zakrpa.

6.—7. Kanton Bern, Miecourt v pokrajini Ajoie (A. Rossat, Les »Föles«, Schweiz. Archiv f. Vksk. 15 [1911], 24—26; dve inačici).

I. La braise et la souris (Živi ogel in miš). Miš gre čez potok in položi slamico za ogel; ta jo prežge, pade v vodo in zacvrči, miši od smeha trebuch poči. Gre k čevljarju, ki hoče ščetin za dreto, k svinji po ščetin, k mlinarju po otrobov, k polju po žito, k volu po gnoj, k potoku po vode; potok ji da vode, ... čevljar začne delati dreto, miš med čakanjem pogine.

II. Isti začetek. Ogel pošlje miš k čevljarju, da ji trebuch zašije, čevljar k svinji po ščetin, svinja k mlinarju po otrobi, mlinar k skali po vode, miška od tolikega letanja pogine. — Vsak naročevalec za svojim naročilom ponovi vsa prejšnja naročila.

(Mačka in miš z verigo pomočnikov.)

8. Alzacija (August Stöber, Elsässisches Volksbüchlein, Straßburg [1842], str. 95, št. 237): Vom Kätzchen und dem Mäuschen. Mačica in miška položita slamico čez vodico. Slamica se pod težo mačice prelomi, da pade v vodo, miški od smeha trebušček poči. Gre k čevljarju, ki hoče ščetin za dreto, k svinji po ščetine, k mlinarju po otrobe, k njivi po žito (Frucht!), k volu po gnoj, k potoku po vode; ta ji dovoli zajeti, kolikor hoče, in jo nese volu... čevljar ji je trebušček zakrpal (g'flickt). — Miška vsaki naslednji prošnji doda vse prejšnje.

9. »Slovenski Gospodar«, letnik 63, št. 4 (23. januarja 1929). Gl. zg. — Neznano, od kod je in čigava; prim. M. Matičetov, SE XII (1959), 127, op. 19a. Mačka in miška. — Človek bi skoraj dejal, da je to besedilo prirejeno po pravkar navedeni Stöberjevi alzaški pravljici, tako sta si podobni. Vendar nista enaki: Kleie so otrobi, ne moka, Frucht je žito, ne pšenica, g'flickt je »zakrpal«, ne »zašil«, pa so še drugi razločki. Mogoča pa bi bila prireditev po posnetku za otroke — v znanstveni literaturi ni omenjen noben ponatisk.

10. Haavio, n. d. II, str. 12. GG 40. Simrock, Das deutsche Kinderbuch, 3. Aufl. Basel, S. 174, Nr. 1031 = Bett, ebenda, S. 124 (Kätzchen — Mäuschen. K. ist in das Wasser gefallen. M. lacht, daß ihm sein Pänzchen zersprungen ist. Veriga pomočnikov od čevljarja do travnika enaka, pri Haaviju pa nejasna in z nadaljevanjem.)

(Dejanje preneseno na druge živali.)

11. Haavio, n. d., str. 9. 102. GG 4. Schwaben. Meier, nr. 80, vgl. Cosquin, ebenda, S. 283 (Gockler und Henne reisen. Graben. Hüpfen darüber. Dem Gockler Bauch aufgesprungen. [Verižna vrsta nejasna.]). Beide tot.

12. Haavio, n. d., str. 13. 102. GV 1. Vlāmen. Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore, 15. Jahrgang, Gent & Dewenter 1905, S. 75, Nr. 29 (Laus — Floh. Gehen über einen Fluß. Floh fällt hinein, Laus lacht so daß ihr »achterstes« zerspringt). Verižna vrsta nejasna.

13. Haavio, n. d., str. 7. 102. RF 10. Wallonia, Requeil de littérature orale IV. Liège 1896, S. 31 (Croque-Noyaux und seine Schwester Souricette gehen Nüsse suchen. Gehen über einen Bach. Souricette fällt ins Wasser. C. N. lacht. (Str. 102: Am Bach hatte seine kleine Schwester (!) ... den Darm und die Eingeweide zerissen) (Schuster, flicke! [Veriga pomočnikov nejasna.] Souricette [!]tot.)

Primerjava inačice pravljice o Miški kaže glede delujočih bitij in stvari le-tak razvoj: V pravljico o »Oglu in bobu« (t. 1) je prišla iz neke pravljice o Miški s poškodovanim trebuščkom najprej miška na mesto boba; tako je nastala pravljica o »Oglu in miški«, izpričana že v inačici stražburškega rokopisa iz 15. stoletja (brez poškodbe in zdravljenja; t. 2), pa tudi še v petih popolnih inačicah iz 19. stoletja (t. 3—7). Naposled se je pridružila miški še mačka namesto žarečega ogla — ker dotlej pravljíčnega tipa Mt. 2034A še ni bilo, je mogla priti samo iz Mt. 2034 (Mačka odtrga miši rep) — in je nastal pravljíčni tip Mt. 2034A.

»Poškodba« zaradi smeha počenega boba je v pravljici o »Oglu in bobu« (t. 1), kakor v aitiološki zgodbi gre, čisto naravna; znotraj: »razpočeno« zрно, t. j. dva klična lista, zunaj: brazda, prisposobljena ženskemu spolovilu. Ta »poškodba« se je prenesla v pravljico o »Oglu in miški« (t. 6—7), o »Mački in miški« (t. 8—10) in v posnetke (t. 11—13...); vendar je tu povsod le na pol veljavna, ker kila zaradi smeha je samo notranja poškodba. V treh inačicah tipa »Ogel in miška« (t. 3—5) pa se govori še bolj narobe zgolj o zunanji poškodbi od takega smeha, in to v treh izmed petih inačic najstarejšega tipa. To more izvirati samo iz pravljíčnega tipa o »Miški, ki je lezla skoz plot«, ohranjenega pri Zilji, kjer je to res zgolj zunanja poškodba: v trnovem plotu potrgana »črevica« je ranjeno »črevo« = trebuh, ne ranjena čreva (gl. Pleteršnik I, 111, s. v. črevo). Ziljski pravljíčni tip s trnovim plotom je moral biti nekaj bolj razširjen; v mecklenburških inačicah sorodne verižne pravljice o Putkini smrti (KHM št. 80) se živalca ne zaduši s predebelim lešnikom ali orehom, ampak maček se zadavi v pregostem leskovem, orehovem, trnovem vejevju (Haavio, n. d., 11 s. med GG 19 in 34; prim. BP II, 147). V pravljici o miši, ki od smeha počí, zgolj zunanja poškodba ni ustrezala, pa se je morala umakniti v mlajših inačicah manj neprimernemu počenemu trebuhu:

Zdravljenje poškodbe pa je ostalo isto kakor pri zunanji poškodbi v ziljskem tipu pripovedke o Miši, ki je lezla skoz plot: čevljar z dreto in šilom kot padar. V obliki krojača se je vdopil celo v pravljici o Slamici, oglu in bobu.

Tudi veriga pomočnikov je v inačicah o Oglu in miški ter o Mački in miški iz Švice, Alzacije in Slovenije v bistvu ista kakor v ziljskem tipu Miške, ki je lezla skoz plot. To kaže naslednja razpredelnica:

Veriga pomočnikov

Bas.-Aarg.:	čevljar	svinja	mlinar	njiva	krava	travnik	potok
O. Wallis:	čevljar	svinja	mlinar	posrala	—	—	—
Bern I.:	čevljar	svinja	mlinar	njiva	vol	—	potok
Bern II.:	čevljar	svinja	mlinar	—	—	—	potok
Elsass:	čevljar	svinja	mlinar	njiva	vol	—	potok
Slov. Gosp.:	čevljar	prašič	mlinar	njiva	vol	—	potok
Brdo kr.:	šuštar	svinja	—	njiva	krava	travnik	studenec
Brdo dl. 1-2:	šuštar	svinja	—	sirk	krava	košnja	—
Blače kr.:	šuštar	svinja	mlinar	posraa	—	—	—
Blače dl.:	šuštar	svinja*	mlinar	posraa	—	—	—

* Za svinjo in pred mlinarjem so le-ti člani: krava, senoseki, gospodinja.

Še to in ono bi se lahko povedalo na osnovi te razpredelnice. Pa pomanjkanje prostora sili k zaključku:

Uvodna zgodba, miškina nezgoda, zdravljenje poškodbe in veriga pomočnikov soglasno pričajo, da je pravljčni tip Mt. 2054 A (Z 41. 4. 1) o Miški, ki od smeha počí, nastal na osnovi še neklasificiranega pravljčnega tipa o Miški, ki je lezla skoz plot in si poškodovala trebušček, ki se je ohranil, poprej bolj razširjen, še v Ziljski dolini, ter prvotne oblike (15. stoletje) pravljčnega tipa Mt. 295 (F 1025. 1) o Oglu in bobku; le v najmlajše inačice se je vnesla iz Mt. 2054 (Z 41. 4) še mačka namesto živega ogla, podobno kakor je na osnovi istega Mt. 2054 (Z 41. 4) v blaških inačicah Miške, ki je lezla skozi plot, raztrgani repek nadomestil raztrgani trebušček.

Le še kratko besedo o razmerju medsebojno neodvisnih pravljčnih tipov Mt 2054 (Z 41. 4) in neklasificiranega ziljskega.

Tako uvodna zgodba ziljskega pravljčnega tipa o »Miški, ki je lezla skoz plot in si trebušček potrgala« kakor vsa veriga pomočnikov sta tipično agrarna. Miška, ki leze skoz trnov plot je poljska ali gorska miš, ne hišna; tudi čevljar in mlinar sta kmečka obrtnika.

Miška, ki ji mačka odtrga repič, ko ji je že v luknjo ušla, je hišna, ne poljska miš. Pek, mesar in ključavničar so tipični mestni obrtniki, rudar je industrijski delavec.

V to smer bo treba uravnati prihodnja raziskovanja.

Zusammenfassung

DAS SLOWENISCHE KETTENMÄRCHEN VOM MAUSLEIN AUS DEM GAILTALE

Noch aus seinen Kinderjahren war dem Verfasser ein Kettenmärchen in Erinnerung geblieben vom Mäuslein, das in einem Zaun sich sein Bächlein verletzt und beim Schuster Hilfe sucht. Sein Großvater mütterlicherseits hatte es ihm oft erzählt und auch er selber manchmal seinen Kindern. Dann aber war ihm die Reihenfolge der Kettenglieder entfallen und seinen Enkelkindern konnte er das Märchen nicht mehr erzählen. Bei Dialektaufnahmen im Gailtale fahndete er daher in seiner Geburtsgemeinde auch nach diesem Märchen und fand es auch wieder, zuerst bei einer Urenkelin seines Großvaters, dann in einer Kurzfassung auch in seinen studentischen Aufzeichnungen aus der Zeit im 1900.

Diese Kurzfassung, die er aus dem Munde seines Großvaters Johann Flaschberger (1830—1905), Gotthardbauer in Velika ves — Micheldorf Nr. 21, aufzeichnet hat, lautet (in Übersetzung):

Es war einmal ein Mäuslein und das schlüpfte durch einen Zaun und riß sich das Bächlein auf. Und es ging zum Schuster, er möchte ihm das Bächlein zusammennähen. Schuster sagte: »Gib mir Fett!« Es ging zur Sau. Die Sau sagte: »Gib mir Mais!« Es ging zum Acker. Der Acker sagte: »Gib mir Dünger!« Es ging zur Kuh. Die Kuh sagte: »Gib mir zu Essen!« Es ging zur Wiese. Die Wiese sagte: »Gib mir Wasser!« Es ging zur Quelle, um Wasser zu holen, aber es überschlug sich hinein und war hin.

Das war aber nicht die Fassung, die er mir in meinen Kinderjahren erzählt hatte. Die fand ich bei Helga Kopic wieder, Urenkelin meiner Tante Neža (Agnes) Flaschberger, verheh. Kopic, die mir das Märchen beim Schuster in Melani (Mellach) am 25. August 1958 erzählte und diktierte:

Es war einmal ein Mäuslein und es schlüpfte durch einen Zaun und zerriß sich das Bächlein. Und dann ging es zum Schuster und bat ihn, ihm das Bächlein zusammenzunähen. Aber der Schuster sagte: »Gib mir Fett!« Dann ging es zur Sau und sagte: »Gib mir Fett!« Aber die Sau sagte: »Gib mir Mais!«¹ Und dann ging es zur Maispflanze und sagte: »Gib mir einen Maiskolben!« Die Maispflanze aber sagte: »Mußt mir Dünger geben, daß ich wachse!« Und es ging zur Kuh und sagte: »Gib mir Dünger!« Aber die Kuh sagte: »Gib mir Futter!« Da nahm es flink eine Sense und ging Futter mähen.

Und es gab der Kuh Futter und die Kuh gab ihm Dünger;² [den Dünger streute es der Maispflanze und die Maispflanze gab ihm einen Maiskolben; den Maiskolben gab es der Sau] und die Sau gab ihm Fett; mit dem Fett lief es zum Schuster und der Schuster nähte ihm das Bächlein zusammen.

³[Und das Mäuslein lief (schlüpfte!) noch einmal durch den Zaun und zerriß sich noch einmal das Bächlein...]

Der Großvater anders:

1. Und dann ging es zum Acker und sagte: »Gib mir Mais!« Aber der Acker sagte: »Gib mir Dünger!«

2. den Dünger streute es auf den Acker und der Acker gab ihm Mais; den Mais gab es der Sau...

3. Kein Da capo!

Es folgt eine Übersicht über die wichtigsten slowenischen Kettenmärchen in Vers und Prosa — die Gattung von Formelmärchen (II. Kettenmärchen) die in Taylors Artikel »F.« im Handwörterbuch des deutschen Märchens (Hdnob. d. M.),

Bd. II (1934—40), S. 164 b—191 a, mit 23 Punkten fast $\frac{2}{10}$ (89,6 %) des ganzen Raums einnimmt (S. 165 a—189 b). In der slowenischen Volksüberlieferung sind die beliebtesten Typen die folgenden:

Kettenmärchen 15. *Had Gadya; Der Bauer schickt den Jockel aus = Birnli will nit fallen; Die Old Woman and the Pig* (Hdwb. d. M. II, 180 a—182 a) — *Aarne-Thompson-Taylor Mt. 2150, Thomson² Z 41: Neposlušne stvari: Ungehorsame Dinge = Gospod in hruška: Herr und Birnbaum* (SNP I, n. 968—9; Ms.-e im GNI [Institut f. Musikvolkskunde], Lj.) — vgl. *Bolte-Polivka* ([BP] II, n. 72 a); *Bedin in Bedina* (Gabršček, *Praoljice* III, n. 15 = ²1910, n. 21).

Übergang zu Kettenmärchen 15. *Die stärksten Dinge* (Hdwb. d. M. II, 182 a bis 184 a): *Zoerina premagana = Überwundene Tiere* (SNP I, n. 964—7) — ein Tier frisst das andere, das letzte wird vom Tod gefressen.

Kettenmärchen 5. *Ehod mi jodea* (Eins, wer weiß es?; *Le dodici parole della verità; Las doce palabras retornadas*) — Hdwb. d. M. II, 171 a—174 a: *Hagada* (SNP III, n. 6661—80), meist mit dem Beginn: »Brüderlein von Ljubljana, Sag an, was ist eins ... zwölf« und Antworten wie westeuropäisch im Hdwb. d. M. II, 172 a.

Kettenmärchen 6. *Lönen hos den rike man = wie der reiche Mann seinen Diener bezahlt* (Hdwb. d. M. II, 174 a—175 b): SNP IV, n. 7518—32. *Kaj sem prisluzil? Was hab ich verdient?*. Aa.-Th.-Taylor Mt. 2010 J; Th. Z 23 mit Angaben litauisch-schwedisch-finnischer Literatur.

Hierzu kommt noch eine Reihe von Kinderreimen von einem Typus wie »Z zvoncem v turnu bo praga strašil« — Mit der Glocke im Turm wird er den Teufel schrecken (SNP IV, n. 7447—8) mit Fragen und Antworten: Ich werde Zwirn kaufen. / Was wirst mit dem Zwirn machen? / Säcke nähen. / Was wirst mit den Säcken machen? / Eicheln sammeln / usw. ... Mit den Glocken werde ich den Teufel schrecken. Vrgl. Hdwb. d. M. II, 186 a—b.

In den Märchenfassungen von Brdo — Egg kommen noch andere Gattungen von Formelmärchen zum Ausdruck, so die Form des Rundmärchens (Rounds) in der Fassung der Helga Kopic, die hier der Gier von kleineren Kindern genügen soll, immer wieder dasselbe Märchen hören zu wollen, während Kurzmärchen in dieser Form — aber auch ohne diese Form lästige Zuhörer abschrecken wollen.

Eine weitere Fassung des Mäusleinmärchens wurde dem Verfasser am 30. August 1958 von Maria Miče in Blače — Vorderberg ziemlich ausführlich erzählt. Ihre Wesenszüge sind:

»Ein Mäuslein ging durch einen Zaun und zerriß sich das Schwänzlein.« *Helferkette: Schuster (Fett!), Sau (Milch!), Kuh (Futter!), Mäher auf Wiese (Krapfen!), Hausfrau (Mehl), Müller (Getreide!), Acker (Dünger!): »Und es schiß darauf und das Getreide wuchs heran.« Das Getreide brachte es dem Müller ... das Fett dem Schuster und der nähte ihm das Schwänzchen an.*

Eine zweite knappere, ursprünglichere Fassung wurde am 7. Sept. 1959 in Blače — Vorderberg auf Tonband aufgenommen; Erzählerin war Neža (Agnes) Anderwald, geb. Jamrič. Die Hauptzüge sind:

»Mäuslein ging durch einen Zaun und zerriß sich das Schwänzchen.« *Helferkette: Schuster (Fett!), Sau (Mehl!), Müller (Getreide!), Acker (Dünger!). »Und es schiß auf den Acker« und das Getreide wuchs heran.*

Das Getreide brachte es dem Müller ... das Fett dem Schuster und dieser nähte ihm das Schwänzchen an.

Die Zusammenschau der Gailltaler Fassungen ergibt Folgendes:

Betreffs des Eingangs: Mit dem Schlüpfen durch den Zaun steht die Verletzung des Bauches vollkommen im Einklang — den Zaun haben wir uns mit

Dornästen verstärkt vorzustellen. Das abgerissene Schwänzchen hat keinen rechten Sinn.

Betreffs der Helferkette: Die Glieder sind rein agraren Charakters; das gilt auch für den Eingang, daher für den ganzen Typ.

Während die Gailltaler Varianten einen neuen Typ des Mäusemärchens darstellen, entspricht die Fassung des Slovenski gospodar (Slow. Hauswirt) in Maribor, Jhrg. 63, Nr. 4 (23. I. 1929, S. 9), vollkommen dem Typ Mt. 2034 A (Z 41. 4. 1): Mouse bursts open when crossing a stream. Sie hat aber keine Angabe von Ort, Erzähler und Aufzeichner; auch ist der Stil ungelent und nicht volkstümlich. Es liegt der Verdacht vor, der Text könnte mittelbar nach der elsässischen Fassung von Stöber (s. unten) hergestellt worden sein:

Kätzchen und Mäuschen auf Reisen kommen an ein Wasser, legen einen Strohalm darüber; Kätzchen geht voran, bricht durch und fällt ins Wasser. Mäuschen birst vor Lachen. Helferkette: Schuster (Borsten), Ferkel (Mehl; Stöber: Kleie), Müller (Weizen; Stöber: Frucht = Korn), Feld (Dünger), Ochs (Wasser! — Wiese entfallen), Bach, Rückkehr.

Von den bisher bekannten Typen des Mäusemärchens spricht Bolte (BP II, Nr. 72 a [Birnl will nit fallen]), S. 107—108, in einem Atem; in BP I, Nr. 18 (Strohalm, Kohle und Bohne), S. 136—137 aber zeigt er, wie Motive aus dem Mäusemärchen allmählig ins Bohnenmärchen eingesickert sind: zuerst die Maus allein (aus welchem Typ?), dann die Helferkette (aus welchem Typ?), zuletzt die Katze (aus dem Katze-Maustyp), und das in einer elsässischen Variante (Stöber, Elsässisches Volksbüchlein, 1842, Nr. 237, S. 95). Für alle führt Bolte als bezeichnend die Helferkette an: Schuster, Sau, Müller, Acker, Kuh, Wiese, Bach (S. 137, Anm.) — wie in den slovenischen Fassungen.

Archer Taylor (Hdwb. d. Märchens II, 185 b—187 a: II. Kettenmärchen, 19. Die Maus verliert den Schwanz) unterscheidet die beiden Typen scharf. Beim Titeltypus (Mt. 2034, Z 41. 4) betont er die Mannigfaltigkeit der Helferketten, so daß die ursprüngliche noch nicht herausgefunden werden konnte; beim Typus Mt. 2034 A (Z 41. 4. 1) weist er auf weitere Fassungen hin anschließend an BP II, 107—8 (BP I, 136—7 beachtet er nicht) und spricht die Vermutung aus (S. 186 a), daß »das Aufplatzen eigentlich zu Strohalm, Kohle und Bohne« gehört. Boltés Angaben (BP I, 136 f.) und die slovenischen Fassungen zeigen, daß dies buchstäblich zutrifft.

Stith Thompson (Motif-Index V, Z 41. 4) charakterisiert auf Grund der Taylorschen Ausführungen den ersten Typ (Mt. 2034) folgendermaßen: The Mouse Regains its Tail und führt die Helferkette an: Kuh, Bauer, Fleischer, Bäcker, Schlosser, Bergknappe. (Diese Helferkette ist typisch städtisch-industriell.) — Den zweiten Typ (Mt. 2034 A — Z 41. 4. 1) und seine Charakteristik sieht bei der slovenischen Fassung des Slovenski gospodar.

Es folgt ein Verzeichnis der in Betracht kommenden Fassungen mit ihren charakteristischen Zügen (Mt. 2034 A — Z 41. 4. 1), um sie mit den slovenischen vergleichen zu können, und dann eine eingehende Zusammenschau dieser Fassungen aus der Schweiz, dem Elsass und Slowenien mit den Fassungen des noch nicht klassifizierten Gailltaler Typs betreffs des Eingangs, der Verletzung der Maus, des Heilverfahrens und der Helferkette, die in einer Tabelle vorgeführt wird. Diese Helferkette ist samt dem Eingang rein agrarisch.

Die Schlußfolgerung ist:

Der Mt. 2034 A (Z 41. 4. 1) ist entstanden durch allmähliche Beeinflussung des Bohnenmärchens (Mt. 295, F 1025. 1) durch den Gailltalertyp des Mäusemärchens und des Gailltaler Mäusemärchens durch das Bohnenmärchen — beginnend mit dem 15. Jahrhundert — wonach in die jüngeren Fassungen noch

aus dem Mt. 2054 (Z 2054) »Von Katze und Maus« die Katze anstatt der Kohle hinzukam, wie anderseits im Gäiltalertyp in die Fassungen von Blače — Vorderberg aus demselben Mt. 2054 der zerrissene Schwanz an Stelle des zerrissenen Bächlein getreten ist. Die ältesten unkontaminierten Typen sind also:

1. Der Typ Mt. 2054: Maus gewinnt ihren Schwanz zurück (oder stirbt), Helferkette städtisch-industriell.

2. Der Typ von Brdo Egg (ehemals auch Blače Vorderberg): Maus beschädigt sich im Zaun den Bauch. Helferkette rein agrarisch.

NB. Ausführlicher behandelt dasselbe Problem in deutscher Sprache des Verfassers Aufsatz »Das slowenische Kettenmärchen vom Mäuslein, das durch einen Zaun kroch, aus dem Gäiltal in Kärnten (Zur Klärung von Mt. 2054 A [Z 41. 4. 1])«, der am 1. August 1960 in der Taylor-Festschrift *Humaniora. Essays in Literature, Folklore, and Bibliography Honoring Archer Taylor on His Seventieth Birthday* erscheint.